

100 jaar Grote Oorlog: een erfgoedverhaal

Een goede honderd jaar geleden, op 28 juli 1914, werd bijna heel Europa ondergedompeld in een allesverwoestende oorlog die pas vier jaar later, op 11 november 1918, beëindigd werd. Op allerlei fronten – in Europa, maar ook in Afrika, het Midden-Oosten en Azië – werd een strijd gevoerd die miljoenen slachtoffers heeft geëist, zowel onder militairen als onder de burgerbevolking. Ook België ontsnapte niet aan het oorlogsgeweld. De on- en waanzinnige loopgravenstrijd, waarbij vaak duizenden jonge militairen sneuvelden voor enkele meters grond, is genoegzaam bekend uit de geschiedenisboeken. Maar ook de rest van België was het slachtoffer van de Grote Oorlog. Een groot deel van de burgerbevolking kwam weliswaar niet in rechtstreeks contact met de krijgsverrichtingen, maar heeft de ongemakken van de oorlog toch aan den lijve ondervonden. De Eerste Wereldoorlog was immers ook een bezettingsoorlog, zoals duidelijk zal blijken uit enkele artikels die in dit themanummer zijn opgenomen.

In de loop van 2014–2018 zullen op vele plaatsen in Vlaanderen tal van activiteiten plaatsvinden die de Grote Oorlog of gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog zullen herdenken. Ongetwijfeld zijn in vele gemeenten en steden al projecten opgestart om de impact van de oorlog in beeld te brengen en zijn plaatselijke besturen, heemkundige kringen en erfgoedverenigingen momenteel druk bezig met het plannen van projecten en met de verzameling van gegevens die deze projecten een historische of erfgoedkundige meerwaarde kunnen geven. Velen zullen zich al het hoofd gebroken hebben over de vraag hoe de oorlogs- en bezettingsgeschiedenis vertaald kan worden naar projecten voor een groot publiek.

Tijd-Schrift wil met dit themanummer duidelijk maken dat er voldoende ruimte is voor initiatieven die de plaatselijke oorlogs- en bezettingsgeschiedenis een plaats kunnen geven in de lokale erfgoedpraktijk maar tegelijk ook de kritische toets kunnen doorstaan. We hebben hierbij aandacht zowel voor de bronnen als voor de verhalen achter deze bronnen. Er worden enkele relevante invalshoeken aangeleverd om het dagelijks leven in 1914–1918 te bevragen, maar er worden ook enkele valkuilen aangeduid waarvoor de lokale onderzoeker zich moet hoeden. In het inleidend artikel wijst Giselle Nath, medeauteur van de *Inspiratiegids 14–18*,¹ lokale onderzoekers en erfgoedwerkers op het feit dat heemkundigen en lokale erfgoedwerkers vaak wel over goede bronnen beschikken om de oorlogs- en bezettingsgeschiedenis van een dorp of stad in beeld te brengen, maar dat er toch wel wat addertjes onder het gras zitten. Ze leert lokale onderzoekers en erfgoedwerkers hoe ze een overzichtelijk én historisch verantwoord verhaal uit de vele oorlogsgebeurtenissen kunnen puren. Ze legt de nadruk op de stekeligheid van het dagelijks leven in een bezet land, waarbij sociale ongelijkheid en sociale controle twee centrale elementen vormen.

Vervolgens toont Joachim Spyns de lezer hoe een stad als Dendermonde de initiatieven rond de herdenking van de Eerste Wereldoorlog opbouwt rond het concept 'Martelaarstad'. Dendermonde bundelt hierbij de krachten met andere steden in Vlaanderen en Wallonië en bewijst daardoor dat de oorlogsherdenkingen het lokale kunnen overstijgen.

1 G. Nath en M. Van Alstein, *14–18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog* (Leuven-Den Haag 2012).

Naast een beschrijving van projecten die in de loop van 2014–2018 zullen uitgewerkt worden in Dendermonde, schuilt de meerwaarde van het artikel in het feit dat de auteur ons bewust maakt van het belang van de meerstemmigheid. Om 100 jaar na de feiten niet te vervallen in een 'wij-zij' verhaal, is het immers cruciaal om verschillende stemmen aan het woord te laten. Het verhaal van de martelaarssteden is dus zeker geen zwart-wit verhaal. De auteur raadt lokale besturen en organisaties daarom ook aan om verschillende interpretaties van het (oorlogs)verleden aan bod te laten komen in de erfgoedprojecten die naar aanleiding van de Eerste Wereldoorlog worden opgezet.

Alex Vanneste belicht in zijn artikel een aspect van de Duitse bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog dat een grote impact heeft gehad op het dagelijks leven van dorpen aan de Belgisch-Nederlandse grens. Aangezien Nederland niet rechtstreeks betrokken was bij de Eerste Wereldoorlog, ging het hier om de enige Belgische grens met een niet oorlogvoerend land. In zijn artikel focust Vanneste op de elektrische draadversperring, door de auteur de 'duivelsdraad' genoemd. Aan de hand van voorbeelden wordt aangetoond welke impact de draad had op het dagelijkse leven in de grensdorpen en op welke manier de draad de vindrijkheid van de bewoners aanscherpte. Lokale onderzoekers en besturen die van plan zijn om een deel van de 'dodendraad' in de nabije toekomst te reconstrueren, krijgen van de auteur nuttige tips mee, maar ook de waarschuwing dat de reconstructie van sporen uit het verleden niet vrijblijvend is.

De Eerste Wereldoorlog heeft niet alleen veel zichtbare littekens nagelaten in Vlaanderen, maar ook veel onzichtbare. Eén van de vele taken van archeologen is om dit verborgen erfgoed in beeld en kaart te brengen. Archeoloog Yannick Van Hollebeke, die zijn masterproef wijdde aan het oorlogserfgoed in West-Vlaanderen, concentreert zich in zijn bijdrage dan ook op het uitgebreid archeologisch archief als erfenis van de totale oorlog. Aanvankelijk waren het vooral amateurarcheologen die belangstelling hadden voor het ondergrondse oorlogserfgoed, maar het laatste decennium is het aantal archeologische studies uitgevoerd door professionele archeologische instanties sterk toegenomen. Van Hollebeke toont ons dat professionele archeologen en amateurarcheologen elkaar nuttige tips en bronnen kunnen aanleveren.

Een groot deel van de burgerbevolking kwam weliswaar niet in rechtstreeks contact met de krijgsverrichtingen, maar heeft de ongemakken van de oorlog toch aan den lijve ondervonden

Als laatste mag Luc De Munck het – voor velen onbekende – verhaal vertellen van de Rode Kruishospitalen *l'Océan* in De Panne en Vinkem. Aan de hand van een doorgedreven bronnenstudie heeft de auteur de ontstaansgeschiedenis van deze hospitalen kunnen reconstrueren. Zowel de werking van de hospitalen als de aard en omvang van het personeel en de patiënten, komen uitgebreid aan bod. De hospitalen hebben volgens de auteur een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de medische wetenschap en het bronnenmateriaal dat Luc De Munck verzameld heeft, kan lokale onderzoekers in de loop van de volgende jaren op weg zetten om een deel van het leven van dorps- en stadsgenoten die in een van de hospitalen verzorgd werden te reconstrueren.

De redactie van *Tijd-Schrift* hoopt met dit themanummer inspiratie te leveren aan heemkundigen, lokale erfgoedwerkers en plaatselijke besturen in het kader van de 'herdenking Grote Oorlog 2014–2018'. De auteurs die een bijdrage hebben geleverd voor dit themanummer hebben de lezers in ieder geval voldoende stof gegeven om zelf aan de slag te gaan.

Namens de redactieraad,
Jan De Meester